

Kazimierz Denek
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Danuta Hyżak
Kuratorium Oświaty
w Poznaniu

PODNOŻENIE JAKOŚCI PRACY SZKOŁY W KONTEKŚCIE OCENIANIA ZEWNĘTRZNEGO

Autorzy dokonują analizy wpływu oceniania zewnętrznego na podniesienie jakości w edukacji. Prezentują cele, założenia i przebieg wdrażanego od trzech lat zewnętrznego systemu oceniania. Uwagi i refleksje autorów skupiają się wokół standardów wymagań egzaminacyjnych, przebiegu pierwszego sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego, ze szczególnym uwzględnieniem wyników z obszaru podległego OKE w Poznaniu.

Reforma systemu edukacji w Polsce wraz z rozwiązaniami strukturalnymi i programowymi przywiązuje wielką wagę do oceny jakości oświaty, zwłaszcza pracy szkolnej¹. Czym zatem jest jakość oświaty? Od czego zależy? Co decyduje o jakości pracy szkoły?

Jakość to słowo modne, które nie jest do końca jednoznaczne. Najczęściej definiuje się ją jako: stopień doskonałości, porównanie z oczekiwaniami. Polska Norma PN-EN- 28402 podaje jakość jako ogół cech i właściwości wyrobu lub usługi decydujących o ich zdolności do zaspokojenia stwierdzonych lub przewidywanych potrzeb klientów.

U Arystotelesa jakość jest jedną z podstawowych kategorii myśli i rzeczywistości, definiuje ona substancję istotną jakiegoś przedmiotu².

Według twórcy Total Quality Management W. E. Deminga jakość to to, co „zadowala, a nawet zachwyci klienta”. To spełnienie wymagań i oczekiwań każdego klienta, to droga prowadząca do jego zadowolenia, a zadowolenie to szczególna i wiarygodna miara jakości. Jakość należy rozumieć jako to, co można poprawić i doskonalić³. Zdaniem chińskiego uczonego sprzed 2500 lat Lao Tsu, jakość to ciągły proces doskonalenia. W takim też rozumieniu można ją odnieść do edukacji.

Priorytetem każdego racjonalnego działania jest dążenie do osiągnięcia wysokiej jakości. Nie może ono dotyczyć jedynie wyrobu czy usługi. Wszystkie procesy pośrednie trzeba podporządkować wysokim standardom.

Jakość w edukacji występuje w dwóch znaczeniach: węższym i szerszym. W pierwszym z nich, podobnie jak w języku potocznym jakość jest przeciwstawiana ilości. Określa te wszystkie cechy i właściwości, które nie dają się zmierzyć, a są do opisu pracy

¹ K. Denek, *Jakie dla edukacji i nauk o niej wynikają konsekwencje z cywilizacji informacyjnej*, (w:) *Diagnoza i ewaluacja w reformie edukacji*, red. K. Wenta, Szczecin 2002.

² *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1996.

³ J. Fraś, *Standardy jakości w edukacji*, (w:) *Diagnoza i ewaluacja w reformie edukacyjnej*, red. K. Wenta, Szczecin 2002.

szkoły niezbędne. W szerszym znaczeniu, jakość rozumiana jest jako całościowa ocena, dotycząca cech mierzalnych i niemierzalnych łącznie. Odnosi się ją do ustalonego w tym celu wskaźnika.

Potrzeba położenia nacisku na jakość w edukacji stała się tematem dyskusji krajów Wspólnoty Europejskiej. Już w 1984 roku ministrowie edukacji większości tych krajów przyjęli, że problem jakości kształcenia jest kluczowym zagadnieniem edukacji. Takie też stanowisko znalazło się w opublikowanym raporcie *Schools and Quality – An International Report OECD*, Paris 1989. Określono w nim najistotniejsze czynniki mające wpływ na jakość pracy szkoły. Zaliczono do nich takie elementy jak: program, ocenianie, ewaluacja i monitorowanie, rola nauczycieli, organizacja szkoły oraz posiadane zasoby.

Filozofia jakości, zarządzanie przez nią, znalazły miejsce również w polskiej szkole. Reforma systemu edukacji kładzie istotny nacisk na kwestie jakości oświaty⁴. Zmieniła ona również podejście do zarządzania oświatą i nadzoru pedagogicznego. Sprowadzono ją do budowy systemów jakości poprzez zaakcentowanie mierzenia jej w pracy szkoły, określanie standardów i wskaźników.

Żeby jakość edukacji zapewniała wielostronny i harmonijny rozwój uczniów, kształcenie musi być coraz lepsze. Ma ono sprostać nie tylko coraz wyższym wymaganiom rynku pracy, ale również indywidualnym potrzebom ludzi⁵.

O szkole wysokiej jakości można mówić wtedy, jeśli wszystkie obszary jej działania – kształcenie, wychowanie i opieka sprawnie funkcjonują. Dobra szkoła sama określa swoją misję i realizuje zadania, które zaspokajają potrzeby uczniów, nauczycieli, rodziców i innych osób zainteresowanych jej działalnością. Takie podejście wynika z oddania w ręce szkół wielu decyzji ich dotyczących, gdyż zgodnie z duchem reformy szkoły same decydują o sposobach realizacji ogólnych celów edukacyjnych. Najważniejsze jest jednak tworzenie warunków rozwoju uczniów i uczenie uczenia się. Szkoła, by mogła poradzić sobie z oczekiwaniami wszystkich osób, musi być instytucją uczącą się.

„W miarę jak świat staje się coraz bardziej złożony i dynamiczny, praca powinna zawierać coraz więcej elementów uczenia się. Nie wystarczy już jedna osoba, która się uczy za całą instytucję i wszystkim zarządza z góry, podczas gdy wszyscy inni tylko wykonują rozkazy tego wielkiego stratega. Instytucja ucząca się nieustannie powiększa swoje możliwości tworzenia własnej przyszłości⁶”. Stąd sprawnie funkcjonujący system oświaty musi być zdolny do rozwoju, gdyż istotą dobrej szkoły jest efektywne uczenie się. Jest to cel jej istnienia, dlatego w jakości pracy szkoły zasadnicze znaczenie ma tworzenie warunków umożliwiających uczniom i nauczycielom osiągnięcie efektywnego uczenia się.

I. WPŁYW OCENIANIA ZEWNĘTRZNEGO NA JAKOŚĆ EDUKACJI

Jednolity system oceniania zewnętrznego, przeprowadzony na zakończenie kolejnych etapów kształcenia jest bardzo ważnym elementem systemu edukacji. Przesłankami jego wprowadzenia było: dostosowanie wymagań do właściwych dla danego wieku możliwości psychologicznych uczniów, poszerzenie autonomii szkół, wyrównywanie szans edukacyjnych, sprostanie oczekiwaniom szkół wyższych i potrzebom rynku pracy, decentralizacja zarządzania oraz zwiększanie liczby absolwentów szkół średnich kończących się maturą.

Zbudowanie zewnętrznego systemu oceniania spowodowała różnorodność sposobów kształcenia, własne programy nauczania i wychowania oraz wewnątrzszkolny system oceniania. Jego zadaniem jest: określenie jednolitych dla wszystkich uczniów i szkół wymagań na

⁴ K. Denek, *Edukacja w nadchodzącym stuleciu*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne”, Toruń 2000, t. 15.

⁵ K. Denek, *Investowanie w przyszłość*, „Nowe w Szkole” 2002, nr 7-8.

⁶ P. Senge, *Piąta dyscyplina: sztuka i praktyka organizacji uczącej się*, E. Kędracka-Feldman, *Jakość kształcenia i jej mierzenie*, (w:) *Reforma kształcenia zawodowego*, red. E. Goźlińska, Warszawa 1997.

końcu danego etapu kształcenia, monitorowanie poziomu nauczania, diagnozowanie osiągnięć uczniów, dostarczenie obiektywnych informacji na temat jakości pracy szkół oraz poprzez dostarczenie im informacji zwrotnej, wpływające na jakość kształcenia.

Ocenianie zewnętrzne ma przede wszystkim zapewnić lepszą jakość edukacji, a poprzez dostarczenie obiektywnych informacji o uczniach, przyczynić się do weryfikacji sposobu kształcenia, wychowania i oceniania⁷. Nowy system egzaminacyjny, nie ma być próbą standaryzowania dzieci, lecz określać, czym jest dobra szkoła i co oznacza osiągnięcie dobrego wyniku egzaminacyjnego. Jego założeniem jest dostarczenie: informacji o objętych sprawdzianem i egzaminem, osiągnięciach uczniów w zakresie opanowania umiejętności i wiadomości, określonych w standardach wymagań i w podstawie programowej, zapewnienie spójności i odpowiedniej jakości nauczania, wzmocnienie motywacji uczniów do uczenia się, sprzyjanie integracji z różnych dyscyplin oraz podsumowanie i porównywanie wyników pracy szkół i poszczególnych uczniów.

Dobrze zorganizowane ocenianie zewnętrzne ma ułatwić diagnozowanie osiągnięć i niedostatków edukacyjnych uczniów oraz umożliwić zobiektywizowaną ocenę oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych. Oparte na jasno określonych, ujednoczonych dla danego etapu nauczania kryteriach oceniania, przy zachowaniu zasady sprawdzania prac przez przygotowanych do tego egzaminatorów, pozwoli na podejmowanie trafnych decyzji, dotyczących strategii edukacyjnych od indywidualnych po ogólnokrajowe. To z kolei przyczyni się do podnoszenia jakości edukacji na wszystkich etapach kształcenia.

Ocenianie zewnętrzne dopełnia informację o stanie wiedzy i umiejętności uczniów, dlatego powinno być spójne z ocenianiem wewnątrzszkolnym. Analizowanie wyników sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych z uwzględnieniem ocen szkolnych, wpłynie na pełniejsze zdiagnozowanie osiągnięć uczniów i opracowanie indywidualnych zaleceń dotyczących ich dalszej edukacji.

Właściwe wykorzystanie wyników sprawdzianu i egzaminu przez zainteresowane grupy ludzi, niewątpliwie przyczyni się do doskonalenia jakości nauczania i usprawnienia systemu edukacji.

Dla uczniów i ich rodziców wyniki, będące informacją o osiągnięciach uczniów przyczynią się do motywowania i pomocy w planowaniu kariery zawodowej.

Wyniki przekazane szkole będą nie tylko oceną jakości kształcenia, ale posłużą wspomaganiu procesu nauczania i uczenia się oraz wspieraniu oceniania wewnątrzszkolnego. Interpretowane pod wieloma aspektami, mogą być wykorzystane do analiz wykonywanych zarówno przez dyrektorów szkół i rady pedagogiczne jak i indywidualnych nauczycieli. Grono pedagogicznemu i dyrektorowi dostarczą wielu cennych informacji dotyczących jakości programów nauczania, wewnątrzszkolnego systemu oceniania, programu wychowawczego oraz planu doskonalenia kadry pedagogicznej. Każdy nauczyciel może także dokonać analizy wyników sprawdzianu lub egzaminu z perspektywy swojego przedmiotu. Zestawiając je z wewnątrzszkolnymi ocenami swoich uczniów wyciągnie wnioski na temat stosowanego programu nauczania, systemu oceniania czy osobistych potrzeb w zakresie doskonalenia. Na podstawie dokonanych analiz może doskonalić swoją pracę, budować program własnego rozwoju zawodowego, którego realizacja wpłynie na poziom kształcenia. Analiza wyników w danej szkole stanie się również podstawą planowania działań usprawniających kształcenie.

⁷ K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998; K. Denek, *Pomiar efektywności kształcenia w szkole wyższej*, Warszawa 1998; K. Denek, *Z zagadnień metodologii dydaktycznej*, Katowice 1997; K. Denek, J. Gnitecki, I. Kuźniak, *Kontrola i ocena wyników kształcenia w szkole wyższej*, Warszawa 1984; K. Denek, J. Gnitecki, I. Kuźniak, R. Meller, *Pomiar, ocena osiągnięć szkolnych*, Zielona Góra 1977; K. Denek, I. Kuźniak, *Kwalifikowanie wiedzy uczniów we współczesnej szkole*, Koszalin 1980; K. Denek, I. Kuźniak, *Projektowanie celów kształcenia w reformowanej szkole*, Poznań 2001.

Nauczyciele dokonując samooceny swojej pracy, będą musieli zdecydować się na podjęcie takich działań, by jakość kształcenia przełożona na wyniki była wyższa.

Wyniki egzaminów zewnętrznych również posłużą nadzorowi pedagogicznemu do oceny jakości pracy szkoły w celu wspomagania jej rozwoju, a organowi prowadzącemu do poprawy warunków funkcjonowania szkół, motywowania nauczycieli i dofinansowania ich doskonalenia zawodowego.

Dla szkół wyższego stopnia wyniki oceniania zewnętrznego będą informacją o poziomie przygotowania kandydatów, a Ministerstwo Edukacji Narodowej wykorzysta je do kształtowania polityki oświatowej.

2. WDRAŻANIE ZEWNĘTRZNEGO SYSTEMU OCENIANIA

Przygotowanie zewnętrznego systemu oceniania powierzono Centralnej Komisji Egzaminacyjnej w Warszawie i ośmiu komisjom okręgowym, powołanym od 1 stycznia 1999 roku przez Ministra Edukacji Narodowej. Zadania tych komisji określiła ustawa o systemie oświaty, natomiast rozporządzenie MEN w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych, ustaliło zasady przeprowadzania zewnętrznego oceniania. W szczególności określiło, kiedy i gdzie przeprowadzane są sprawdziany i egzaminy, kto je organizuje. Uregulowało też takie kwestie, jak kto do nich przystępuje, jaki ma być tryb przekazywania podstawowych informacji oraz warunki organizacyjne, które trzeba spełnić podczas ich przeprowadzania.

Do zadań Centralnej Komisji Egzaminacyjnej należy: opracowanie standardów wymagań, dokonywanie analizy wyników i składanie ministrowi edukacji corocznych raportów o poziomie osiągnięć uczniów na poszczególnych etapach kształcenia, przygotowywanie programów doskonalenia nauczycieli w zakresie diagnozowania i oceniania, inspirowanie badań naukowych i innowacji w tej dziedzinie, prowadzenie ewidencji egzaminatorów oraz koordynowanie działań komisji okręgowych.

Okręgowe komisje przeprowadzają sprawdziany i egzaminy, przygotowują w porozumieniu z komisją centralną pytania, zadania i testy egzaminacyjne, opracowują kryteria oceniania oraz informatory zawierające opis zakresu egzaminów i sprawdzianów.

Dotychczas komisje egzaminacyjne opracowały i wdrożyły koncepcje oraz regulaminy sprawdzianów i egzaminów, system przetwarzania danych, projekt ewaluacji wdrażanego systemu oraz koncepcję szkoleń pracowników nadzoru, dyrektorów i egzaminatorów. Dwa lata przed terminem egzaminów, ogłosiły informatory o sprawdzianach i egzaminach, zawierające między innymi: opis koncepcji sprawdzianu i egzaminu, standardy wymagań, przykładowe zestawy pytań egzaminacyjnych oraz przykładowe rozwiązania zadań i kryteria ich punktowania. Opublikowały również informatory dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

We wrześniu 1999 roku również została powołana Rada Programowa Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, w skład której weszli wybitni przedstawiciele środowiska akademickiego i oświatowego. Uczestniczyli oni w opracowaniu i opiniowaniu standardów wymagań egzaminacyjnych.

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Poznaniu swoją działalnością obejmuje trzy województwa: lubuskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie. Proces zewnętrznego oceniania obliuguje ją do systematycznego doskonalenia wielu elementów tego systemu. Na przełomie 1999/2000 roku OKE w Poznaniu poddała dyskusji społecznej i ewaluacji standardy wymagań egzaminacyjnych. Wiosną 2000 roku opracowała i ogłosiła informatory skierowane do uczniów i nauczycieli. Skonstruowała arkusze egzaminacyjne standardowe oraz dla uczniów z dysfunkcjami, które poddano standaryzacji i recenzjom.

Do bardzo jej ważnych zadań zalicza się szkolenie kandydatów na egzaminatorów, które było poprzedzone opracowaniem programów szkoleniowych. Do końca roku szkolnego

2001/2002 zgłosiło się 13735 nauczycieli, w tym 4958 nauczycieli gimnazjum. Kandydaci na egzaminatorów musieli spełniać warunki określone w rozporządzeniu ministra edukacji narodowej z dnia 19 października 1999 roku w sprawie wymagań, jakim powinni odpowiadać egzaminatorzy okręgowych komisji egzaminacyjnych oraz warunków wpisywania i skreślenia egzaminatorów z ewidencji (Dz. U. nr 93 poz.1071). Kandydatów szkolono według standardu obowiązującego w całej Polsce. Tematyka szkolenia obejmowała ocenianie i egzaminowanie, konstruowanie zadań, sprawdzanie i ocenianie zadań otwartych oraz etykę egzaminatorów. Kurs kończył się egzaminem. Zdany egzamin był podstawą do wpisania na listę egzaminatorów i otrzymania licencji państwowej.

Z ogólnej liczby 13735, kwalifikacje egzaminatora gimnazjalnego uzyskało 2786 nauczycieli, przy niezbędnej liczbie do sprawdzania i oceniania prac uczniowskich 1500. Natomiast kwalifikacje egzaminatora sprawdzianu po szóstej klasie uzyskało 1473, przy zapotrzebowaniu na 700 egzaminatorów.

W ramach zadań statutowych OKE w Poznaniu stworzyła bazę danych dla ponad 2100 szkół podstawowych i ponad 900 gimnazjów, dla egzaminatorów i przewodniczących szkolnych zespołów egzaminacyjnych w tychże szkołach oraz dla 90,5 tysiąca uczniów szkół podstawowych i ponad 94 tysięcy gimnazjalistów. Jej pracownicy przeprowadzili wiele szkoleń informacyjnych o systemie egzaminów zewnętrznych, o sposobach pracy z informatorami oraz o ocenianiu i wykorzystaniu wyników. Starano się wyjaśnić wszelkie wątpliwości, by uniknąć ewentualnych pomyłek. W trakcie szkoleń, które przeprowadzono w 2001 i 2002 roku, szczegółowo omówiono procedury i instrukcje dotyczące przygotowania i przeprowadzenia egzaminu. Wydano własne materiały informacyjne skierowane do uczniów i nauczycieli w Okręgu oraz zeszyty ćwiczeń pomocne w przygotowaniu do sprawdzianu.

Rok 2001/2002 dla pracowników OKE w Poznaniu, podobnie jak i dla innych komisji był szczególny. Odbył się pierwszy, powszechny i obowiązujący, mający doniosłe znaczenie społeczny egzamin gimnazjalny i sprawdzian dla uczniów szkoły podstawowej. Po raz pierwszy w historii polskiego systemu oświaty szkoły, organy nadzorujące i prowadzące szkoły, władze samorządowe, ośrodki doskonalenia nauczycieli i związki zawodowe otrzymały wyniki sprawdzianu i egzaminu z terenu trzech województw: lubelskiego, wielkopolskiego i zachodniopomorskiego, czyli Okręgu działania Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu.

3. STANDARDY WYMAGAŃ

Podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów są standardy wymagań, ustalone rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 21 lutego 2000 roku. Wykaz standardów wymagań powstał w wyniku wnikliwej analizy podstawy programowej kształcenia ogólnego dla pierwszego i drugiego etapu edukacyjnego. Oprócz podstawy programowej również przeanalizowano programy nauczania, by zbadać, jak są one realizowane w praktyce. W oparciu o podstawy programowe opracowuje się programy nauczania i podręczniki. Mają one stać na straży niezależności wiedzy, odpowiedzialności za kształcenie w kulturze naukowej i demokratycznej oraz osiągnięć uczniów⁸. Projekt standardów poddano szerokiej konsultacji społecznej. Ponad 80 tysięcy jego egzemplarzy trafiło do szkół, ośrodków naukowych i instytucji oświatowych. Centralna Komisja Egzaminacyjna przeanalizowała prawie 60 tysięcy ankiet, zawierających uwagi i opinie na ich temat. Dla uczniów kończących sześcioletnią szkołę podstawową standardy wymagań sformułowano jako ponadprzedmiotowe umiejętności i pogrupowano je w pięć kategorii: czytanie, pisanie, rozumowanie, korzystanie z informacji oraz wykorzystywanie wiedzy w praktyce. Tak więc poprzez sprawdzian zostanie roze-

⁸ K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998.

znany stopień, w jakim uczeń kończący szkołę podstawową opanował umiejętności, niezbędne na wyższym etapie kształcenia.

Podstawę przeprowadzania egzaminu gimnazjalnego stanowią standardy zapisane w dwóch grupach tematycznych: humanistycznej i matematyczno- przyrodniczej. Standardy w części humanistycznej obejmują wiedzę i umiejętności z zakresu języka polskiego, historii, wiedzy o społeczeństwie, sztuki oraz wybranych ścieżek edukacyjnych. W standardach z zakresu tych przedmiotów od ucznia oczekuje się: odbioru tekstów kultury, rozumianych jako wszelkie wytwory kultury materialnej i duchowej człowieka; poprawnego pod względem językowym i stylistycznym uczestnictwa w komunikacji międzyludzkiej; odniesienia zdobytej wiedzy do praktyki oraz formułowania problemów i sposobów ich rozwiązywania. W części matematyczno – przyrodniczej standardy obejmują wiedzę i umiejętności z biologii, chemii, fizyki z astronomią, geografii, matematyki i niektórych ścieżek edukacyjnych. W części tej standardy wymagań zostały uporządkowane w czterech obszarach, które obejmują: umiejętność stosowania terminów, pojęć i procedur z zakresu przedmiotów matematyczno – przyrodniczych, niezbędnych w praktyce życiowej i dalszym kształceniu; wyszukiwanie i stosowanie informacji; wskazywanie i opisywanie faktów, związków i zależności przyczynowo – skutkowych oraz stosowanie zintegrowanej wiedzy i umiejętności do rozwiązywania problemów.

Standardy wymagań egzaminacyjnych stanowią podstawę zewnętrznego systemu oceniania. Będące uszczegółowieniem zawartych w Podstawie programowej kształcenia ogólnego osiągnięć, wymaganych od uczniów na końcu każdego etapu kształcenia, wyznaczają zakres oraz stopień trudności zadań egzaminacyjnych. Są one normą wiedzy i umiejętności, ustaloną i ogłoszoną przez Ministra Edukacji Narodowej.

4. PIERWSZE EGZAMINY ZEWNĘTRZNE

Sprawdzian i egzaminy zewnętrzne są nowym doświadczeniem w polskiej oświacie. Przeprowadzone po raz pierwszy w kwietniu i maju 2002 roku miały charakter powszechny i obowiązkowy. Składały się: ze sprawdzianu w szóstej klasie szkoły podstawowej oraz z egzaminu w trzeciej klasie gimnazjum. Ustalone rozporządzeniem MEN miały na celu diagnozę poziomu osiągnięć uczniów w zakresie umiejętności i wiedzy ponadprzedmiotowej, umiejętności posługiwania się tą wiedzą oraz przygotowanie do dalszej edukacji. Poprzedzenie sprawdzianu i egzaminu próbą w październiku 2001 roku sprawiło, że ich forma, organizacja i przebieg nie były zaskoczeniem zarówno dla uczniów, nauczycieli jak i rodziców. Stanowiły również przyczynek do sprawdzenia zewnętrznego oceniania jako nowego elementu systemu edukacji, szczególnie dotyczącego wdrożenia procedur z zakresu organizacji, sprawdzania i oceniania prac przez egzaminatorów oraz przetwarzania danych i dystrybucji materiałów egzaminacyjnych.

SPRAWDZIAN PO SZKOLE PODSTAWOWEJ

Na mocy Ustawy *o systemie oświaty* z 7 września 1991 roku z późniejszymi zmianami, uczniowie szóstych klas szkoły podstawowej, w dniu 10 kwietnia 2002 roku przystąpili do pierwszego, powszechnego i obowiązkowego sprawdzianu. Idea sprawdzianu jest zbieżna z założeniami reformy programowej, a jego ponadprzedmiotowość inicjuje działania dydaktyczne, które pomagają uczniom uświadomić, że tę samą rzeczywistość można poznawać i opisywać na różne sposoby. Celem sprawdzianu jest łagodne wspieranie reformy programowej, oraz wzmacnianie motywacji uczniów do uczenia się.

Do pierwszego sprawdzianu w Polsce przystąpiło 549 tysięcy szóstoklasistów. Na terenie działania Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu sprawdzian pisało 90496 uczniów (16,5% ogólnej liczby piszących) z 2107 szkół podstawowych, z czego 88 255 (97,5%) pisało zestaw standardowy, natomiast dla pozostałych przygotowano arkusze uwzględniające specjalne potrzeby. Były to arkusze niestandardowe dla uczniów: z trudnościami w uczeniu się, słabo widzących, niewidomych, niesłyszących i słabo słyszących. Pomimo, że sprawdzian był powszechny i obowiązkowy, a jego wynik nie miał wpływu na promocję, to na terenie OKE w Poznaniu nie przystąpiło do niego 229 uczniów, z których 148 pisało go w dodatkowym, czerwcowym terminie, 53 było zwolnionych, a pozostali w ogóle do niego nie przystąpili.

Sprawdzian pozwolił na uchwycenie stopnia opanowania umiejętności ujętych w kategorii: czytanie, pisanie, rozumienie, korzystanie z informacji oraz wykorzystywanie wiedzy w praktyce. Standardowy zestaw zadań „Pory roku” posłużył do sprawdzenia i ocenienia stopnia opanowania tych umiejętności. Do poszczególnych zadań zamieszczonych w arkuszu, obliczono współczynnik łatwości. Łatwość zadania jest stosunkiem liczby punktów uzyskanych za rozwiązanie tego zadania przez uczniów biorących udział w testowaniu, do maksymalnej liczby punktów możliwej do uzyskania przez tę liczbę uczniów⁹.

W kategorii **czytanie** sprawdzono rozumienie tekstu popularnonaukowego i utworu poetyckiego oraz poprawność odczytywania danych z wykresu. Na 10 możliwych punktów do uzyskania z tego zakresu 2/3 uczniów osiągnęło wynik 7 i więcej punktów. Wynik ten pozwala stwierdzić, że uczniowie tę umiejętność dobrze opanowali. Z kolei w kategorii **pisanie** oceniono umiejętności: sporządzania notatki w formie tabeli oraz redagowania i adresowania kartki pocztowej z zachowaniem norm poprawnościowych. Najczęściej powtarzającym się wynikiem w tej kategorii było 10 punktów na 12 możliwych. Uzyskało go 22% uczniów rozwiązujących arkusz standardowy. Zadania sprawdzające umiejętność pisania wykazały, że wielu uczniów nie przestrzegało norm językowych, nie umiało wyznaczać granicy zdania oraz nie potrafiło poprawnie zapisać adresu i zastosować znaków interpunkcyjnych. Niewielu z nich wykazało się bezbłędnym stosowaniem sprawdzanych zasad ortograficznych. Były również problemy z zapisywaniem zmiękczeń oraz spółgłosek nosowych w zakończeniach wyrazów. Jednak mimo trudności, jakie mieli uczniowie z poprawnością językową, to uzyskane wyniki za opanowanie tej umiejętności wykazały, że zadania były dla nich łatwe.

Natomiast w kategorii **rozumowanie** sprawdzono umiejętności: rozpoznawania rodzajów kątów, wskazywania odkrywców naukowych, umieszczania dat w przedziałach czasowych, rozwiązywania zadania związanego z obliczaniem objętości, odnoszenia wyników obliczeń do warunków zadania oraz określania sposobów przystosowania zwierząt do środowiska. Spośród zadań badających opanowanie umiejętności rozumowania, najtrudniejsze okazało się zadanie dotyczące obliczania pola i objętości prostopadłościanu. Wielu uczniów wykonało je nieprawidłowo lub w ogóle nie podjęło próby rozwiązania. Z zakresu **korzystania z informacji** sprawdzono umiejętność wskazywania źródeł informacji oraz korzystania ze

⁹ B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999.

słowników zgodnie z ich przeznaczeniem. Uczeń wskazywał książkę, z której można dowiedzieć się więcej o wierzeniach starożytnych Greków. Poprawne rozwiązanie tych zadań, nie sprawiało uczniom trudności. Zdecydowana większość 70,2% uzyskała maksymalną liczbę.

W kategorii **wykorzystanie wiedzy w praktyce** oceniano umiejętności wykonywania obliczeń dotyczących czasu, pieniędzy, masy, temperatury, pola i objętości oraz szacowania upływu czasu i wykorzystywania znajomości kierunków geograficznych w sytuacji praktycznej. Wyniki uzyskane za tę umiejętność są najniższe. Maksymalną liczbę 8 punktów uzyskało 7,4% szóstoklasistów, natomiast najczęściej uczniowie uzyskiwali 3 punkty (15,9% ogólnej liczby piszących). Wszystkie umiejętności badane w tych zadaniach okazały się trudne.

Za rozwiązanie arkusza standardowego „Pory roku” uczniowie w Okręgu średnio otrzymywali 28,3 punktów na 40 możliwych do uzyskania (średnia krajowa wyniosła 29,5 punktów). Średnia uczniów z województwa zachodniopomorskiego jest taka sama jak średnia w Okręgu, natomiast szóstoklasiści z województwa lubuskiego uzyskali wynik nieco niższy (27,9 punktów). Średnia uczniów z województwa wielkopolskiego jest wyższa niż średnia w Okręgu i wynosi 28,7 punktów.

Analiza tych wyników pozwala stwierdzić, że test nie był dla uczniów trudny. Umiejętności czytania, pisania, rozumowania i korzystania z informacji zostały opanowane na dobrym poziomie. Mniej korzystnie przedstawia się „wykorzystanie wiedzy w praktyce”. Umiejętność tę szóstoklasiści opanowali na poziomie niezadowolającym. Z analizy obliczonego współczynnika łatwości wynika, że dla szóstoklasistów nie było zadań bardzo trudnych, natomiast osiem zadań było trudnych, siedem umiarkowanie trudnych, dwanaście łatwych i sześć bardzo łatwych.

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Poznaniu przedstawiła również średnie wyniki uzyskane przez szkoły. Najwyższy średni wynik w Okręgu - 38 punktów uzyskały 2 szkoły, najniższy - 16 punktów 1 szkoła.

EGZAMIN GIMNAZJALNY

Po raz pierwszy w historii edukacji, w dniach 14 i 15 maja 2002 roku gimnazjaliści pisali egzamin. W całym kraju przystąpiło do niego 587049, czyli ponad 99% uczniów trzecich klas gimnazjalnych. Nie odbył się tylko w szkołach przyszpitalnych i przysanatoryjnych. Egzamin miał charakter powszechny i obowiązkowy, a przystąpienie do niego było warunkiem ukończenia szkoły. Uzyskane przez uczniów wyniki nie miały wpływu na promocję, natomiast były podstawą do starania się o przyjęcie do wybranej szkoły, gdyż w świetle przepisów o przyjęciu ucznia do szkoły ponadgimnazjalnej decyduje liczba punktów uzyskanych przez kandydata za oceny z wybranych zajęć edukacyjnych i za inne osiągnięcia odnotowane na świadectwie ukończenia gimnazjum oraz liczba punktów za wyniki egzaminu gimnazjalnego.

Na terenie działania OKE w Poznaniu egzamin pisało 94165 gimnazjalistów. Uczniowie z dysfunkcjami mieli prawo wyboru arkusza oraz dostosowania warunków egzaminacyjnych do ich dysfunkcji.

Egzamin gimnazjalny w części humanistycznej odbył się 14 maja i zgodnie z obowiązującą koncepcją sprawdzano i oceniano u uczniów umiejętności i wiadomości, ujęte w standardach wymagań oraz w podstawach programowych przedmiotów humanistycznych i ścieżek edukacyjnych. Arkusze standardowe miały charakter międzyprzedmiotowy. Wokół przewodniego tematu „Łądy archeologów” skupiały się teksty kultury oraz oparta na nich konstrukcja zadań otwartych i zamkniętych. Za rozwiązanie wszystkich zadań uczeń mógł maksymalnie otrzymać 50 punktów, po 25 za każdy z dwóch głównych obszarów.

W pierwszym z nich oceniano umiejętności i wiadomości: rozumienia dosłownych i przenośnych sensów tekstów, interpretowania tekstów kultury, odczytywania intencji nadawcy, wyszukiwania informacji w różnych tekstach, rozpoznawania środków wyrazu i określania ich funkcji, dostrzegania związków przyczynowo-skutkowych oraz dostrzegania

kontekstów niezbędnych do interpretacji tekstów kultury. Analiza wyników pozwala stwierdzić, że umiejętności te są dość dobrze opanowane przez uczniów w okręgu. Uczniowie o wiele lepiej rozwiązywali zadania zamknięte, sprawdzające umiejętności czytania i interpretowania tekstów, niż zadania otwarte, reprezentujące te same standardy wymagań. Najłatwiejsze okazały się zadania związane z tekstami popularnonaukowymi, a najtrudniejsze te, które wymagały interpretacji wierszy i nierealistycznych dzieł sztuki plastycznej. Największą trudność sprawiło uczniom zadanie, w którym trzeba było określić funkcję, jaką pełniły w starożytności budowle ukazane na ilustracjach.

W drugim obszarze standardów wymagań egzaminacyjnych sprawdzano umiejętności tworzenia własnych tekstów. Sprawdzeniu tych umiejętności posłużyły zadania otwarte polegające na: sformułowaniu zwięzłego wyjaśnienia, selekcjonowaniu poprawnych pod względem rzeczowym informacji, posługiwaniu się przykładami w funkcji argumentacyjnej, dostosowaniu stylu do sytuacji komunikacyjnej i formy wypowiedzi, poprawnym pisaniu pod względem leksykalnym, frazeologicznym, ortograficznym i interpunkcyjnym, pisaniu rozprawki oraz redagowaniu notatki do encyklopedii i kroniki szkolnej. Wszystkie zadania otwarte, wymagające tworzenia tekstów okazały się dla uczniów umiarkowanie trudnymi. Najmniej kłopotów sprawiło im dostosowanie stylu wypowiedzi do sytuacji komunikacyjnej. Gimnazjaliści najmniej problemów mieli z treścią wypracowania, nieco trudniejsze było dla nich skomponowanie tekstu, a najtrudniejsze posłużenie się poprawnym językiem oraz prawidłowe zastosowanie zasad ortografii i interpunkcji. Bardzo trudne okazały się umiejętności, które wymagały myślenia na wyższym poziomie. Na podstawie analizy wyników można wywnioskować, że gimnazjaliści powinni pisać wiele tekstów w różnych formach, doskonalić umiejętności właściwego doboru informacji, wnioskowania i uogólniania.

Na terenie OKE w Poznaniu średni wynik uzyskany przez ucznia w części humanistycznej wyniósł 29,6 punktu. Maksymalny wynik – 50 punktów otrzymało 126 uczniów (114 z nich to laureaci konkursów, którzy zostali zwolnieni z egzaminów). Najslabszym wynikiem był 1 punkt. Otrzymało go czterech uczniów.

Sprawdzano także wyniki szkół w podziale na gminy wiejskie, miejsko-wiejskie i miejskie. Szkoły miejskie wypadły najlepiej. W szkołach tych, największa grupa (4,83 %) uczniów uzyskała wynik 35 punktów, w gminach miejsko-wiejskich 33, a w gminach wiejskich 31 punktów.

Analiza wyników ze względu na płeć pozwala wnioskować o tym, że wyniki uzyskane w części humanistycznej przez dziewczęta są wyższe niż wyniki chłopców.

Egzamin gimnazjalny w części matematyczno-przyrodniczej odbył się w dniu 15 maja 2002. Podczas jego trwania określano poziom opanowania umiejętności i wiadomości wyszczególnionych w Standardach wymagań egzaminacyjnych oraz w Podstawie programowej kształcenia ogólnego. Egzamin miał charakter ponadprzedmiotowy i odnosił się do czterech obszarów standardów wymagań.

W pierwszym obszarze sprawdzano opanowanie umiejętności stosowania terminów, pojęć i procedur z zakresu przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, niezbędnych w praktyce życiowej i dalszym kształceniu. Interpretacja wyników uzyskanych za opanowanie umiejętności z zakresu tego obszaru pozwala stwierdzić, że uczniowie poradzili sobie ze stosowaniem terminów oraz z wykonywaniem obliczeń w różnych sytuacjach praktycznych. Nie sprawiały im trudności obliczenia procentowe, porównywania ilorazowe i różnicowe, wskazywanie cech gadów, nazwanie grup charakterystycznych dla kwasów organicznych oraz obliczanie stosunków podanych wielkości i obliczanie średniej szybkości. Natomiast trudność im sprawiało obliczanie miar figur płaskich i przestrzennych oraz posługiwanie się własnościami figur. Na niskim poziomie także opanowali wiedzę i umiejętności z zakresu geometrii.

Kolejny drugi obszar odnosił się do wyszukiwania i stosowania informacji. Analiza wyników pozwala wnioskować, że gimnazjaliści dobrze potrafili odczytać informacje z różnych źródeł, przetwarzać je i zaprezentować w określonej formie.

Obszar trzeci standardów wymagań dotyczył wskazywania i opisywania faktów, związków i zależności zwłaszcza przyczynowo-skutkowych, funkcjonalnych, przestrzennych i czasowych. Około 50% uczniów poprawnie określiło pory roku na półkuli południowej, ustaliło funkcje skrzelii oraz udzieliło poprawnych odpowiedzi do zadań polegających na narysowaniu wektorów oraz obliczeniu liczby żarówek w obwodzie szeregowym. Natomiast słabo opanowali umiejętność posługiwania się językiem symboli i wyrażeń algebraicznych. Zadania sprawdzające umiejętność posługiwania się funkcjami okazały się łatwe, gdyż umiejętność ta nie sprawiała problemów.

Następny obszar to stosowanie zintegrowanej wiedzy i umiejętności w rozwiązywaniu problemów. Wyniki uzyskane z tego zakresu świadczą o tym, że uczniowie słabo opanowali te umiejętności. Mieli kłopoty z zadaniami wymagającymi twórczego rozwiązywania problemów. Wiele trudności sprawiało im tworzenie sytuacji problemowej oraz realizowanie planu rozwiązania.

Na terenie OKE w Poznaniu, gimnazjaliści rozwiązujący arkusz standardowy w części matematyczno – przyrodniczej średnio otrzymywali 26,2 punktu. Wynik ten jest niższy o około 2 punkty od średniego wyniku krajowego. Maksymalną liczbę punktów, poza 322 laureatami, otrzymało 7 uczniów. Najślabszym wynikiem był 1 punkt i otrzymał go 1 uczeń. Analizując dane można również stwierdzić, że wynik uzyskany przez ucznia zależy od lokalizacji szkoły. Statystycznie najlepsze wyniki uzyskali uczniowie mieszkający w miastach. Natomiast różnice między wynikami uczniów uczęszczających do szkół wiejskich i miejsko – wiejskich są nieznaczne. Różnicując wyniki ze względu na płeć zdających, można wnioskować, że w części matematyczno – przyrodniczej lepiej wypadli chłopcy. Podobnie jak w części humanistycznej podano średnie wyniki szkół. Najwyższe wyniki 36 i więcej punktów uzyskało 37, natomiast najniższe 18 i mniej punktów otrzymało 28 szkół w okręgu.

Zakończenie

Mimo, że emocje związane z pierwszym sprawdzianem i egzaminem już opadły, to ich wyniki stały się podstawą do zestawiania rankingów. System egzaminów zewnętrznych nie może być narzędziem rywalizacji szkół. Wyniki sprawdzianu i egzaminu są tylko jednym ze źródeł informujących o osiągnięciach uczniów, dlatego należy podchodzić do nich bardzo ostrożnie. Egzamin zewnętrzny może zmierzyć tylko wybrane obszary osiągnięć, gdyż nie wszystkie umiejętności są możliwe do sprawdzenia w formie pisemnej. Ponadto tworzenie klasyfikacji wywołuje niepotrzebne emocje oraz budzi wątpliwości wśród nauczycieli i rodziców. Średnia punktów również nie oddaje poziomu jakości pracy szkoły. Szkoła ma wiele innych osiągnięć, których nie da się przeliczyć na punkty. Ocenianie zewnętrzne nie może być wykorzystywane do różnicowania uczniów i szkół. Na ich podstawie nie powinno się także oceniać nauczycieli, gdyż zgodnie z założeniem, sprawdziany i egzaminy zewnętrzne mają charakter ponadprzedmiotowy.

Innym problemem dotyczącym egzaminu zewnętrznego jest jego rzetelność. Choć do samego egzaminu nie można mieć zastrzeżeń, to niektóre przypadki rzutują na opinię całości. Pojawił się problem ściągania, który przybiera charakter coraz bardziej powszechny. Według badań CBOS-u tylko 28% Polaków nie akceptuje ściągania, 52% nie ma nic przeciwko temu, a 19% nie ma zdania. Ściąganie i podpowiadanie w naszej szkole jest czymś tak normalnym jak wystawianie ocen. Ktoś, kto publicznie mówi, że nie ściga i nie podpowiada jest traktowany jak osoba, która nie przestrzega reguł życia społecznego¹⁰. Jest to problem tkwiący w obyczajowości społeczeństwa polskiego, według którego ściąganie to nic złego. Jak temu zaradzić? By temu zapobiegać w regulaminach egzaminów zewnętrznych pojawiły się zapisy ostro występujące przeciwko tej popularnej nieuczciwości. Jednak sprawy tej nie rozwiąże stosowanie sankcji. Chodzi głównie o to, by uczniowie sami cenili uczciwość. Jest to

¹⁰ J. Grącka, *Egzaminy z uczciwości*, „Gazeta Szkolna” 2002, nr 32/33 s.4.

sprawa wychowania. Trudno oczekiwać, by wszyscy rodzice mieli odpowiednie do tego kwalifikacje. Dlatego ciężar wychowania, w tym także w duchu uczciwości, w znacznym stopniu spada na szkołę. Chcąc mieć jednak pełną gwarancję, że we wszystkich szkołach egzaminy przeprowadzono prawidłowo, trzeba zadbać o to, by w każdej z nich przebywał obserwator.

Należy dążyć do tego, by idea egzaminu zewnętrznego była zbieżna z założeniami reformy programowej. Ocenianie zewnętrzne ma przede wszystkim zapewnić lepszą jakość edukacji, a poprzez dostarczenie obiektywnych i porównywalnych w skali klasy, szkoły, gminy czy regionu informacji o poziomie osiągnięć uczniów przyczynić się do weryfikacji sposobu kształcenia, wychowania i oceniania.

Kazimierz Denek, Danuta Hyżak